

PREVENCIJA VRŠNJAČKOG NASILJA U SREDNJOJ ŠKOLI

*Doc. dr Marijana M. Maran*¹²⁸³
Nezavisni univerzitet Banja Luka

Abstract: *Savremeno doba sa sobom nosi nove pojavne oblike nasilja, koji zbog svoje kompleksnost zahtijevaju i kompleksniju metodologiju proučavanja. Načini ispoljavanja vršnjačkog nasilja su takođe raznovrsniji, od prijetnji, ucjena, fizičkih obračuna, pa do u posljednje vrijeme sve učestalije, upotrebe savremenih uređaja u svrhu nasilja (lažni profili, jednokratne mobilne kartice, video zapisi itd). Cilj rada je da primjenom posebno koncipiranog i osmišljenog programa, zasnovanog na iskustvu stečenom dugogodišnjim radom u srednjoj školi, približimo učenicima nove pojavne oblike vršnjačkog nasilja, te da utičemo na učenike u smislu mijenjanja navika, predrasuda i načina razmišljanja jedinki obuhvaćenih ovim istraživanjem. Autor rada je na uzorku od 334 učenika srednje škole sproveo eksperimentalno akciono istraživanje prevencije vršnjačkog nasilja. Elementi eksperimenta mogu se vidjeti u formiranju i ujednačavanju kontrolne (K) i eksperimentalne (E) grupe, inicijalnom i finalnom mjerenju, populaciji i uzorku istraživanja, statističkoj obradi podataka, te metodama i tehnikama primijenjenim tokom istraživanja. Nastojalo se kvantitativno analizirati efekte pedagoške prevencije vršnjačkog nasilja u školi. Inicijalnim mjerenjem snimljena je situacija o vršnjačkom nasilju u srednjoj školi, a potom je fokus interesovanja usmjeren na one aspekte istraživanja koji se odnose na primjenu akcionog istraživanja po fazama. Upoređivanjem inicijalnog i finalnog mjerenja dobijeni su rezultati koji mogu poslužiti kao ilustracija dometa i mogućnosti akcionog istraživanja u prevenciji vršnjačkog nasilja, te uvođenju inovacija u pedagošku praksu.*

Ključne reči: *vršnjačko nasilje, formalno i neformalno nasilje, eksperimentalno akciono istraživanje.*

UVOD

Istraživanje koje je realizovano ima elemente *emancipatorskog akcionog istraživanja, eksperimentalnog akcionog istraživanja i obrazovnog akcionog istraživanja* (Kundačina i Bandur, 2004). *Emancipatorsko akciono istraživanje* ogleda se kroz kolektivnu odgovornost i prisustvo istraživača i ispitanika (suiistraživača) tokom svih faza istraživanja, sa ciljem mijenjanja navika, predrasuda i načina razmišljanja jedinki obuhvaćenih ovim istraživanjem. *Eksperimentalno akciono istraživanje* ima svojstva eksperimentalne istraživačke metode. Rezultati dobijeni primjenom *eksperimentalnog akcionog istraživanja*, kako navodi pomenuti autor, koriste se u svrhu provjere novih nastavnih metoda i oblika rada u vaspitno-obrazovnom procesu. Istraživanje koje je provedeno u JU Ekonomska škola Banja Luka, sa ciljem utvrđivanja efekata pedagoške prevencije vršnjačkog nasilja, predstavlja svojevrstan doprinos metodologiji pedagogije u smislu integracije navedenih metoda, ali i unapređenju i mijenjanju vaspitno-obrazovne prakse.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Nakon teorijskog proučavanja vršnjačkog nasilja i nasilja uopšte, potrebno je ukazati na metodološke osnove empirijskog istraživanja. Na potrebu delovanja u pravcu prevencije ove pedagoške problematike ukazuju nam sve češći slučajevi vršnjačkog nasilja u osnovnim i srednjim školama koji se ispoljavaju u raznim oblicima. U odnosu na vršnjačko nasilje kao izuzetno kompleksan društveni, pedagoški, psihološki i sociološki problem, moguće je uočiti veći broj manjih pojedinačnih problema, kao što su vrste vršnjačkog nasilja, žrtve vršnjačkog nasilja, uzroci nasilništva,

²⁸³ marijana.maran@nubl.org

metodološki pristupi istraživanju nasilja, teorijski koncepti o nasilju i još mnogo drugih pojedinačnih problema. Kako se u ovom radu želi pristupiti vršnjačkom nasilju sa empirijskog aspekta, vršnjačko nasilje ćemo posmatrati kao uopšten i kompleksan pedagoški problem. Otuda, problem istraživanja predstavlja nizak nivo znanja i informisanosti o vršnjačkom nasilju i nasilju uopšte. Pedagoški smisao primjene eksperimentalnog istraživanja u ovom radu, ima za cilj da identifikuje potencijalne žrtve vršnjačkog nasilja, pojasni i približi učenicima najbitnije pojmove vezane za vršnjačko nasilje i nasilje uopšte, kao što su pojam nasilja, vrste, posljedice, karakteristike žrtava i nasilnika, utvrdi uvjerenja i stavove učenika o nasilju itd. Predmet istraživanja jeste efikasnost pedagoške prevencije vršnjačkog nasilja u srednjoj školi primjenom akcionih istraživanja. Na osnovu prethodno navedenog, cilj istraživanja jeste da se primjenom programa prevencije vršnjačkog nasilja – akcionim istraživanjem, utiče na informisanost, promjenu mišljenja i stavova, te na načine postupanja učenika srednje škole u slučajevima nasilja. Ovim istraživanjem nastoji se i analizirati i „snimiti situacija“ u srednjoj školi o vršnjačkom nasilju, odnosno saznati: kakva su mišljenja i stavovi učenika o vršnjačkom nasilju i nasilju uopšte, kakva je i kolika njihova mogućnost prepoznavanje nasilja, kakve su njihove reakcije na pojavu vršnjačkog nasilja, odnos prema žrtvama nasilja i nasilnicima, te načini prevencije i rješavanja nasilja.

Za potrebe ovog istraživanja, korištene su *eksperimentalna metoda* i u okviru nje anketiranje i skaliranje i *servej istraživačku metoda* (Survey metod), u okviru kojeg je odrađena deskripcija (pregled, snimanje stanja).

Tokom primjene *eksperimentalne metode* realizovan je eksperiment sa paralelnim grupama, što podrazumijeva formiranje najmanje dvije grupe, jedne eksperimentalne (E) grupe i jedne kontrolne (K) grupe. Inicijalno istraživanje je realizovano iz dva razloga. Prvi je „snimanje situacije“, odnosno ispitivanje mišljenja i stavova učenika o vršnjačkom nasilju, a drugi razlog je ujednačavanje kontrolne (K) i (E) grupe. Nakon inicijalnog mjerenja, rad u kontrolnoj (K) grupi se odvija uobičajeno, tj. učenici kontrolne (K) grupe ne učestvuju u daljem toku istraživanja (akcionom istraživanju), dok učenici/ispitanici eksperimentalne (E) grupi postaju učesnici/saradnici u akcionom istraživanju. Po završetku faza akcionog istraživanja, finalna mjerenja smo realizovali i u eksperimentalnoj (E) grupi, i u kontrolnoj (K) grupi.

Survey istraživačkom metodom izvršen je *pregled*, odnosno, izvršeno je *snimanje* onoga što je predmet deskriptivnog istraživanja (po engleskom Survey - pregled). Deskripcija kao istraživačka metoda, izrasla je iz pozitivističkih nastojanja da se vaspitna empirija uzme kao polazište i osnova pedagoškog istraživanja. Ova metoda teži što vjernijem opisu postojećih činjenica i to onakvih kakve one stvarno jesu.

Analiza sadržaja u ovom istraživanju, korišćena je u interpretaciji dobijenih rezultata nakon inicijalnog mjerenja, potom za analizu rezultata finalnog mjerenja, te prilikom izvođenja zaključnih razmatranja.

Anketiranjem ispitanika dobijen je uvid u stavove i mišljenja ispitanika o vršnjačkom nasilju i nasilju uopšte. Samostalno je konstruisan istraživački instrument, pri čemu je za potrebe ovog istraživanja, isti instrumenti korišćeni i na inicijalnom i finalnom mjerenju.

Skaliranje (procjenjivanje) predstavlja tehniku prikupljanja podataka o proučavanoj pojavi putem posrednog mjerenja, u vidu rangiranja i kategorisanja.

Upitnik žrtva-nasilnik-nasilje – UŽNN je instrument koji je izrađen sa ciljem ispitivanja mišljenja i procjena ispitanika o prisutnosti vrsta, oblika i formi vršnjačkog nasilja u školi. Instrument se sastoji od upitnika sa ukupno 42 ajtema. Uz svaki ajtem, ispitanici su trebali iskazati stepen slaganja na ponuđenoj skali. Prvih 10 ajtema odnosi se na samog ispitanika (razred, smjer, pol, godine, uspjeh, vannastavne aktivnosti, broj braće i sestara, živiš sa, majka je završila i otac je završio). U okviru *Upitnika žrtva-nasilnik-nasilje* (UŽNN), nalaze se i 4 ajtema u vidu skale Likertovog tipa.

Skaler žrtva u nasilju – SŽN je instrument koji se odnosi na žrtve nasilja i on mjeri izloženost nasilju i razne forme nasilničkog ponašanja. Obuhvata 34 ajtema, a za svaki ajtem su konstruisane tvrdnje na koja će učenici odgovarati petostepenom skalom, tj. 1 = djelimično se slažem, 2 = u potpunosti se slažem, 3 = ne slažem se, 4 = ne znam i 5 = nemam mišljenje o tome. Svrha primjene ove skale je identifikovanje namjernog uzorka ispitanika sa kojima ćemo realizovati akciono istraživanje.

Skaler nasilnik u nasilju – SNN je instrument koji se odnosi na počiniocce nasilja, tj. nasilnike i on mjeri vrstu, oblik i frekventnosti nasilja, kao i razne forme nasilničkog ponašanja. Obuhvata 33

ajtema, takođe, za svaki ajtem su konstruisane tvrdnje na koja će učenici odgovarati petostepenom skalom, tj. 1 = djelimično se slažem, 2 = u potpunosti se slažem, 3 = ne slažem se, 4 = ne znam i 5 = nemam mišljenje o tome. Svrha primjene ove skale je identifikovanje namjernog uzorka ispitanika sa kojima smo dalje realizovali akciono istraživanje.

Kronbah Alfa koeficijenti korištenih skalera pokazuju visoku pouzdanost koja za *Skaler žrtva-nasilje* – (SŽN) iznosi $\alpha=0,91$, a za *Skaler nasilnik-nasilje* – (SNN) iznosi $\alpha=0,94$. Analiza pouzdanosti *Skalera* (SŽN i SNN), omogućila nam je uvid u stavove ispitanika o žrtvama nasilja, izloženost nasilju i formama nasilničkog ponašanja, odnosno stavove o počiniocima nasilja, tj. nasilnicima, o vrsti, obliku i frekventnosti nasilničkog ponašanja.

Uzorak istraživanja čine učenici po dva odjeljenja I, II, i III razreda JU Ekonomska škola Banja Luka. Uzorak je ciljano izabran, a za potrebe istraživanja, formirane su dvije grupe i to eksperimentalna (E) i kontrolna (K) grupa.

Uzimajući u obzir cilj istraživanja i ostale metodološke elemente istraživanja, postupci obrade podataka odrađeni su pomoću statističkog programa IBM SPSS Statistics 19 for Windows 10. Primjenom navedenog programskog paketa, izračunavani su sljedeći statistički pokazatelji: Frekvencije – N, Procenti – %, Aritmetička sredina – M, Standardna devijacija – SD, Hi kvadrat test – χ^2 , Koeficijent kontigencije – C, t – test, F – test, Relijabilnost – α i Pirsonov koeficijent korelacije – r.

REZULTATI I DISKUSIJA

Inicijalno mjerenje koje je realizovano u istraživanju imalo je za cilj da se identifikuju mišljenja, stavovi i saznanja učenika o specifičnostima vršnjačkog nasilja, kao i da se provjeri validnost istraživačkih instrumenata. Za potrebe inicijalnog mjerenja, korišten je instrumentarij kojeg čine tri istraživačka instrumenta: *Upitnik žrtva-nasilnik-nasilje* (UŽNN), *Skaler žrtva u nasilju* (SŽN) i *Skaler nasilnik u nasilju* (SNN). Prikupljeni podaci na inicijalnom istraživanju, poslužili su u svrhu empirijske identifikacije problema vezanih za vršnjačko nasilje, ali i kao osnova za naredne korake i akcije u istraživanju. Inicijalno mjerenje je imalo dvostruki cilj: prvi cilj je ujednačavanja grupa, a drugi cilj je „snimanje stanja“, odnosno identifikovanje stavova i mišljenja učenika srednje škole o vršnjačkom nasilju. Isti instrumentarij je primjenjivan i na inicijalnom i na finalnom mjerenju. Razlog zašto se koriste isti instrumenti jeste činjenica da se ishodi akcionog istraživanja u prevenciji vršnjačkog nasilja, prvenstveno odnose na vaspitne efekte i ishode. Rezultati do kojih se došlo predstavljaju razliku u informisanju, stavovima i mišljenju učenika I, II i III razreda srednje škole o vršnjačkom nasilju.

1. Mišljenje učenika I, II i III razreda srednje škole o vrstama i uzrocima vršnjačkog nasilja

Cilj finalnog mjerenja je utvrđivanje promjena u mišljenju i stavovima ispitanika kontrolne (K) i eksperimentalne (E) grupe o vrstama i uzrocima vršnjačkog nasilja, žrtvi u nasilju i nasilniku u nasilju u odnosu na mišljenja i stavove koje su ispitanici iskazali ispitanici kontrolne (K) i eksperimentalne (E) grupe na inicijalnom mjerenju. Relacije ispoljavanja nasilja, način reagovanja na nasilje, subjekti kojima se prijavljuje nasilje i reakcije na doživljeno nasilje na finalnom mjerenju, kao ključna pitanja vršnjačkog nasilja, a u odnosu na rezultate istih, dobijenih na inicijalnom mjerenju, nakon primjene akcionog istraživanja, statistički se značajno ne razlikuju, tj. primjena programa akcionog istraživanja nije značajnije uticala na promjenu u mišljenju i stavovima ispitanike eksperimentalne (E) i kontrolne (K) grupe na finalnom mjerenju. Sve to ukazuje na opšte poznatu činjenicu da je u pedagoškim eksperimentima izuzetno teško ostvariti drugačije i pozitivnije vaspitne efekte. Na osnovu finalnog mjerenja, utvrdili smo da statistički značajna razlika između ispitanika eksperimentalne (E) i kontrolne (K) grupe postoji samo kod kriterijuma razlozi ismijavanja.

Tabela 1. Razlozi ismijavanja

		Grupa		χ^2	df	Sig.
		K	E			
Najčešće ismijavaju zbog:	te					
a) fizičkog izgleda		21	32			
b) izražavanja ponašanja	i	22	38			
c) stila odijevanja		9	8			
d) opredjeljenja uvjerenja	i	10	20			
		62	98	16,06	4	0,003*

*Statistički značajna razlika na nivou 0,01.

U *Tabeli 1.* prikazani su podaci dobijeni na osnovu odgovora ispitanika o razlozima ismijavanja. Na osnovu dobijenih vrijednosti ($\chi^2=16,06$, uz $df=4$ i $Sig.=0,003$), konstatujem statistički značajnu razliku na nivou 0,01 u korist ispitanika E grupe. Ispitanici E grupe su se izjasnili da ih ismijavaju po svim navedenim razlozima, što ukazuje na činjenicu da su učenici E grupe u mogućnosti da razlikuju i prepoznaju više oblika, vrsta i načina ispoljavanja nasilja.

2. Stavovi učenika učenika I, II i III razreda srednje škole o o žrtvi u nasilju

Stavove o žrtvi u nasilju ispitanici su iskazivali odgovarajući na pitanja iz *Skalera žrtva u nasilju* (SŽN), koja se odnose na karakteristike žrtava vršnjačkog nasilja. Na osnovu njihovih tvrdnji, možemo zaključiti da ispitanici kontrolne (K) i eksperimentalne (E) grupe imaju približno iste stavove o žrtvi u nasilju.

Tabela 2. Stavovi o žrtvi u nasilju

Nasilnici	N	M	SD	t	df	Sig.
K grupa	161	85,39	17,50			
E grupa	165	84,12	23,80			
				0,545	324	0,586

U *Tabeli 2.* prikazani su stavovi ispitanika kontrolne (K) i eksperimentalne (E) grupe o žrtvi u nasilju. Pozitivnije stavove o žrtvama u nasilju imaju ispitanici kontrolne (K) grupe ($M=85,39$), takođe, njihovi stavovi o žrtvi u nasilju su i homogeniji. Iz utvrđenih statističkih pokazatelja ($t=0,545$, uz $df=324$ i $Sig.=0,586$), vidljivo je da nema statistički značajne razlike između stavova ispitanika o žrtvama u nasilju.

S ciljem detaljnije analize stavova ispitanika o žrtvama u nasilju, tabelarno su prikazani podatci za oba mjerenja, radi uočavanja promjena između inicijalnog i finalnog mjerenja.

Tabela 3. Žrtve nasilja

Mjerenje	Žrtve nasilja	N	M	SD	t	df	Sig.
Inicijalno	K	213	83,79	16,97	0,90	416	0,367
	E	205	82,23	18,56			
Finalno	K	161	85,39	17,50	0,55	324	0,586
	E	165	84,12	23,80			

Na osnovu podataka prikazanih u *Tabeli 3.* uočeno je da pozitivnije stavove o žrtvama u nasilju na finalnom mjerenju imaju ispitanici kontrolne (K) grupe ($M=85,39$). Oni imaju i homogenije stavove, jer je vrijednost standardne devijacije manja. Između kontrolne (K) i eksperimentalne (E) grupe, nije utvrđena statistički značajna razlika. Takođe, na osnovu prikazanih rezultata možemo vidjeti da je standardna devijacija veća na finalnom mjerenju kod ispitanika E grupe ($SD=23,80$). Iz navedenog, možemo zaključiti da je uticaj akcionog istraživanja značajan, što je vidljivo kako u

prikazanim finalnim mjerenjima odgovora eksperimentalnih grupa, tako i u kvantitativnoj interpretaciji rezultata sprovedenog istraživanja. Radi bolje preglednosti, stavovi ispitanika o žrtvama vršnjačkog nasilja u odnosu na socio-pedagoško obilježja prikazani su tabelarno.

U *Tabeli 4.* prikazane su vrijednosti o stavovima ispitanika o žrtvama u nasilju. Statistički značajnu razliku evidentirana je kod pola ispitanika kao socio-pedagoškog obilježja, a u odnosu na žrtve u nasilju. Ispitanici muškog pola imaju pozitivnije stavove o žrtvama u nasilju ($M=89,47$) u odnosu na ispitanike ženskog pola, dok ispitanici ženskog pola imaju homogenije stavove o žrtvama u nasilju ($SD=19,71$). U odnosu na razred koji ispitanici pohađaju kao socio-pedagoško obilježje, uočavamo da najpozitivnije stavove o žrtvama vršnjačkog nasilja imaju učenici drugog razreda ($M=85,28$), dok kod učenika trećih razreda vidimo veliku heterogenost u pogledu stavova o žrtvama vršnjačkog nasilja ($SD=24,91$). U pogledu smjera, najotvoreniji prema žrtvama su ispitanici bankarskog smjera ($M=85,68$), koji takođe imaju i najhomogenije stavove ($SD=17,18$). Ispitanici koji prolaze dobrim uspjehom ($M=87,11$) i pohađaju vannastavne aktivnosti ($M=85,31$), iskazali su pozitivnije stavove o žrtvama vršnjačkog nasilja. Najmanje razlike u stavovima o žrtvama vršnjačkog nasilja uočavamo kod ispitanika koji prolaze vrlodobrim uspjehom ($SD=19,77$) i ne pohađaju vannastavne aktivnosti ($SD=84,53$). Najpozitivnije stavove o žrtvama vršnjačkog nasilja imamo kod ispitanika koji imaju troje i više braće i sestara ($M=89,21$), a najnegativnije kod ispitanika koji su jedinci ($M=83,60$). Takođe, ispitanici koji su jedinci, iskazali su najmanji stepen razlike u stavovima o žrtvama u nasilju ($SD=15,97$). Ispitanici koji žive u domaćinstvu ($M=91,33$), čije majke imaju srednjoškolski nivo obrazovanja ($M=86,67$), a očevi fakultete ($M=88,29$), iskazali su pozitivan stav o žrtvama. Homogenost u stavovima je vidljiva u odgovorima ispitanika koji žive sa ocem ($SD=13,25$), majka ima završenu osnovnu školu ($SD=12,95$), a otac master/magistarski studij ($SD=18,28$).

Tabela 4. Stavovi ispitanika o žrtvama u nasilju

Socio-pedagoška obilježja	N	M	SD	F	t	df	Sig	
Razred	Prvi	112	84,46	17,14	0,052	-	2	0,949
	Drugi	107	85,28	20,29				
	Treći	107	84,51	24,91				
Smjer	Ekonomski tehničar	84	85,49	21,61	0,205	-	2	0,814
	Bankarski tehničar	62	85,68	17,18				
	Poslovno-pravni tehničar	180	84,08	21,80				
Pol	Muški	104	89,47	22,64	1,957	2,82	324	0,005**
	Ženski	222	82,53	19,71				
Uspjeh	Odličan	65	82,32	21,04	1,087	-	2	0,338
	Vrlodobar	165	84,32	19,77				
	Dobar	96	87,11	22,65				
Vannastavne aktivnosti	Da	91	85,31	20,96	0,119	0,30	324	0,763
	Ne	235	84,53	20,93				
Broj braće i sestara	Nemam	30	83,60	15,97	0,433	-	4	0,785
	Jedno	205	84,53	21,64				
	Dvoje	69	85,12	21,18				
	Troje i više	19	89,21	20,69				
Živi sa	Oba roditelja	272	85,59	20,66				
	Majkom	35	81,46	24,76				

	Ocem	10	73,30	13,25				
	Starateljima	4	82,25	22,09				
	U domu	3	91,33	9,71				
					0,957	-	5	0,444
Majka obrazovanje	Osnovna škola	21	83,48	12,95				
	Srednja škola	221	84,40	20,88				
	Fakultet	75	86,67	22,35				
	Master/magistarski studij	7	80,71	27,69				
	Doktorske studije	2	78,00	26,87				
					0,307	-	4	0,873
Otac obrazovanje	Osnovna škola	14	88,36	23,20				
	Srednja škola	223	84,09	20,80				
	Fakultet	78	86,26	21,21				
	Master/magistarski studij	7	88,29	18,28				
	Doktorske studije	4	73,00	20,51				
					0,624	-	4	0,646

**Statistički značajna razlika na nivou 0,05

3. Stavovi učenika I, II i III razreda srednje škole o nasilniku u nasilju

Skaler nasilnik u nasilju (SNN) odnosi se na karakteristike nasilnika i nasilno ponašanje. Kao što se može vidjeti iz Tabele 5, pozitivnije stavove o nasilnicima imaju ispitanici kontrolne (K) grupe (M=82,80), koji, takođe, imaju i homogenije stavove o nasilnicima u nasilju (SD=21,90).

Tabela 5. Stavovi o nasilniku

Nasilnici	N	M	SD	t	df	Sig.
K grupa	161	82,80	21,90			
E grupa	165	78,73	24,31			
				0,1588	324	0,113

Stavovi ispitanika o nasilnicima koje su učenici iskazali na inicijalnom i finalnom mjerenju, radi bolje preglednosti, prikazani su u Tabeli 5. Najviše vrijednosti aritmetička sredina doseže na finalnom mjerenju kod kontrolne (K) grupe (M=82,80). Na osnovu dobijenih vrijednosti, možemo zaključiti da su usljed primjene akcionog istraživanja, ispitanici eksperimentalne (E) grupe došli do novih saznanja o nasilnicima, što je uticalo na promjene u njihovim stavovima prema nasilnicima.

Tabela 6. Nasilnici

Mjerenje	Nasilnici	N	M	SD	t	df	Sig.
Inicijalno	K grupa	213	81,09	22,26	1,95	416	0,051
	E grupa	205	77,05	19,95			
Finalno	K grupa	161	82,80	21,90	1,58	324	0,113
	E grupa	165	78,73	24,31			

U Tabeli 6. prikazani su podaci o stavovima ispitanika o nasilnicima u nasilju, gdje takođe uočavamo da nema statistički značajne razlike u stavovima ispitanika o nasilnicima, u odnosu na socio-pedagoška obilježja ispitanika.

Tabela 7. Stavovi ispitanika o nasilnicima

Socio-pedagoška obilježja	N	M	SD	F	t	df	Sig	
Razred	Prvi	112	79,25	20,83	0,369	-	2	0,691
	Drugi	107	81,83	22,47				
	Treći	107	81,21	25,33				
Smjer	Ekonomski tehničar	84	78,42	21,30	0,573	-	2	0,565
	Bankarski tehničar	62	81,85	20,44				
	Poslovno-pravni tehničar	180	81,44	24,93				
Pol	Muški	104	83,57	23,73	0,751	1,51	324	4,153
	Ženski	222	79,41	22,88				
Uspjeh	Odličan	65	78,62	24,86	1,920	-	2	0,148
	Vrlodobar	165	79,33	21,90				
	Dobar	96	84,60	24,92				
Vannastavne aktivnosti	Da	91	80,53	22,13	0,130	-	324	0,919
	Ne	235	80,82	23,66				
Broj braće i sestara	Nemam	30	79,23	18,00	0,600	-	4	0,663
	Jedno	205	80,36	24,17				
	Dvoje	69	82,45	22,49				
	Troje i više	19	83,63	23,93				
Živi sa	Oba roditelja	272	81,49	22,73	1,116	-	5	0,352
	Majkom	35	80,29	27,83				
	Ocem	10	67,60	14,48				
	Starateljima	4	81,00	24,37				
	U domu	3	77,33	20,20				
Majka obrazovanje	Osnovna škola	221	81,47	23,47	0,930	-	4	0,446
	Srednja škola	75	81,21	23,99				
	Fakultet	7	77,57	16,94				
	Master/magistarski studij	2	58,50	2,121				
Otac obrazovanje	Osnovna škola	223	80,94	24,49	0,488	-	4	0,745
	Srednja škola	78	80,45	19,97				
	Fakultet	7	73,71	14,38				
	Master/magistarski studij	4	71,00	20,25				

Kao što se vidi iz *Tabele 7*, u kategoriji razred kao socio-pedagoško obilježje, uočeno je da najpozitivnije stavove o nasilnicima imaju učenici drugog razreda ($M=81,83$), dok kod učenika trećih razreda vidimo veliku heterogenost u pogledu stavova o nasilnicima vršnjačkog nasilja ($SD=25,33$). U pogledu smjera, najotvoreniji prema nasilnicima su ispitanici bankarskog smjera ($M=81,85$), koji

takođe imaju i najhomogenije stavove ($SD=20,44$). Ispitanici muškog pola ($M=83,57$), koji prolaze dobrim uspjehom ($M=84,60$) i ne pohađaju vannastavne aktivnosti ($M=80,82$), iskazali su pozitivnije stavove o nasilnicima. Najmanje razlike u stavovima o nasilnicima nalazimo kod ispitanika ženskog pola ($SD=22,88$), koje prolaze vrlo dobrim uspjehom ($SD=21,29$) i pohađaju vannastavne aktivnosti ($SD=22,13$). Najpozitivnije stavove o nasilnicima imamo kod ispitanika koji imaju troje i više braće i sestara ($M=83,63$), a najnegativnije kod ispitanika koji su jedinci ($M=79,23$). Takođe, ispitanici koji su jedinci, iskazali su najmanji stepen razlike u stavovima o nasilnicima ($SD=18,00$). Ispitanici koji žive sa oba roditelja ($M=81,49$), čije majke ($M=81,47$) i očevi ($M=80,94$) imaju osnovnoškolski nivo obrazovanja, iskazali su pozitivniji stav o nasilnicima. Homogenost u stavovima je vidljiva u odgovorima ispitanika koji žive sa ocem ($SD=14,48$), pri čemu majka ima završen master/magistarski studij ($SD=2,12$), a otac ($SD=14,38$) fakultet.

Nakon primjene akcionog istraživanja, moguće je konstatovati da se kod učenika povećala senzibilnost prema vršnjačkom nasilju i nasilju uopšte. Kritičnije i zrelije poglede imamo kod učenika III razreda, u odnosu na učenike I i II razreda. Period srednjoškolskog obrazovanja je veoma bitan za formiranje mlade ličnosti, posebno njenih moralnih djelovanja i ponašanja. U ovom periodu formiraju se i razvijaju trajna uvjerenja i stavovi, pa i uvjerenja i stavovi o vršnjačkom nasilju i nasilju uopšte.

ZAKLJUČCI

Stalna prisutnost vršnjačkog nasilja kao pedagoškog i društvenog problema, podstakla me je da se upustim u kritičku analizu relevantnih pedagoških naučnih saznanja, kao i saznanja o ovom problemu u drugim naukama, što me je motivisalo da koncipiram, operacionalizujem i realizujem program akcionog eksperimentalnog istraživanja, usmjeren na istraživanje prevencije vršnjačkog nasilja, ali i na samu prevenciju nasilja.

Analiza teorijskih i naučnih polazišta, ukazuje na činjenicu da se civilizacijske promjene neprekidno odvijaju u svim sferama života, pa se tako određene promjene uočavaju i u sferi vršnjačkog nasilja i nasilja uopšte. Donja uzrasna granica ispoljavanja nasilja, pomjera se ka mlađem osnovnoškolskom uzrastu, pojavni oblici nasilja postaju sve kompleksniji, a polna nadmoć u pogledu nasilja je približno izjednačena. Empirijski nalazi do kojih se došlo u ovom istraživanju, rezultat su uticaja realizovanog programa prevencije, a manifestuju se promjenom u mišljenjima i stavovima kod sljedećih kriterijuma:

- Statistički značajna razlika ($\chi^2=8,95$, uz $df=3$ i $Sig.=0,030$) dobijena je kod jednog u odnosu na pet kriterijuma, i to kod kriterijuma *najizraženija relacija nasilja*. Promjene su nastale u korist eksperimentalne (E) grupe, jer su se ispitanici izjasnili da je u njihovoj školi najizraženija relacija nasilja – *učenik prema drugom učeniku*, relacija – *nastavnik prema učeniku*, zatim relacija – *drugog osoblja škole prema učeniku*, te najmanje relacija – *učenika prema nastavniku*, što implicira da su učenici eksperimentalne grupe prepoznali više relacija ispoljavanja nasilja u odnosu na učenike kontrolne (K) grupe.
- Pozitivnije stavove učenika o žrtvama vršnjačkog nasilja imaju ispitanici eksperimentalne (E) grupe ($M=76,69$), za razliku od ispitanika kontrolne (K) grupe ($M=74,23$). Ispitanici kontrolne (K) grupe su homogeniji ($SD=14,79$) u stavovima o žrtvi u nasilju, za razliku od ispitanika eksperimentalne (E) grupe ($SD=25,55$).
- Stavovi učenika o nasilniku u nasilju - pozitivnije stavove o nasilnicima imaju ispitanici kontrolne (K) grupe ($M=67,87$) u odnosu na ispitanike eksperimentalne (E) grupe ($M=67,16$). Takođe, ispitanici kontrolne (K) grupe imaju i homogenije stavove o nasilnicima u nasilju ($SD=18,13$), za razliku od ispitanika eksperimentalne (E) grupe ($SD=31,11$).
- Stavovi učenika o žrtvi u nasilju i nasilniku u nasilju u odnosu na socio-pedagoška obilježja – statistički značajne razlike nisu uočene u stavovima ispitanika kontrolne (K) i eksperimentalne (E) grupe u pogledu obrazovnog smjera kojeg pohađaju ispitanici. Nije evidentirana ni razlika prema polu, uspjehu koji postižu u školi i pohađanju vannastavnih aktivnosti. Porodično okruženje i nivo obrazovanja roditelja, nisu uticali na razliku u stavovima ispitanika o žrtvi u nasilju i nasilniku u nasilju. Navedena analiza je potrebna i opravdana, jer na finalnom mjerenju nismo utvrdili statistički značajnu razliku između kvantitativnih pokazatelja ispitanika kontrolne (K) i eksperimentalne (E) grupe o stavovima o žrtvi u nasilju i nasilniku u nasilju. Smatram da

utvrđeni rezultati nisu proizašli iz nedostataka programa prevencije vršnjačkog nasilja, već da se prvenstveno radi o kompleksnosti vršnjačkog nasilja kao pedagoške i društvene pojave u kojoj se mišljenja, uvjerenja i stavovi sporo mijenjaju.

Upoređivanjem drugih relevantnih istraživačkih nalaza i rezultata ovog eksperimentalnog akcionog istraživanja, moguće je uočiti i izdvojiti sljedeće implikacije:

- vršnjačkom nasilju u srednjim školama potrebno je pristupiti sistematičnije, ne samo kroz časove odjeljenjske zajednice, već i kroz različite nastavne i vannastavne aktivnosti u školi, kao i kroz kulturnu i javnu djelatnost škole, a posebno kroz otvaranje škole ka drugim institucijama i uspostavljanja saradnje i partnerskih odnosa;
- primjena programa prevencije baziranog na akcionim istraživanjima, odnosno korištenjem različitih strategija, metoda i postupaka u kojima su učenici direktni učesnici, najefikasniji su vid prevencije vršnjačkog nasilja;
- pristupe sankcionisanja počinitelja vršnjačkog nasilja treba mijenjati, odnosno postepeno napuštati tradicionalne pedagoške modele (transparentnije rješavati probleme vršnjačkog nasilja u školi, u saradnji sa drugim relevantnim institucijama), ne samo u smislu sankcija vršnjačkog nasilja, već i efikasnije pedagoške i društvene prevencije istog.

Eksperimentalnim istraživanjima u ovom radu, istraživani su efekti primjene akcionog istraživanja, zasnovanog na uvođenju različitih akcija (kvantitativna studija) i na osnovu direktne pedagoške prevencije vršnjačkog nasilja u neposrednim akcijama (kvalitativna studija). Empirijski pristup ovom istraživanju nije dao veće, statistički značajne efekte, ali su određene kvalitativne promjene uočene. Smatram da je dužina primjene programa prevencije vršnjačkog nasilja u trajanju od jedne školske godine, sasvim dovoljna da bi se mogli izazvati određeni efekti uticaja, ali naglašavamo i to da se u ovoj disertaciji radi o mjerenju vaspitnih efekata, odnosno promjeni mišljenja, uvjerenja i stavova, što je svakako u pedagoško-metodološkom smislu zahtjevnije i kompleksnije, nego što je moguće ostvariti uticaj na određene obrazovne efekte. Naučni doprinos istraživanja, ogleda se u koncipiranju originalnog metodološkog pristupa realizaciji eksperimentalnog istraživanja. Rezultati istraživanja, dobijeni na osnovu provjerenih metodoloških pristupa i dokazanih naučno-istraživačkih metoda, imaju višestruk značaj za različite subjekte.

LITERATURA

1. Bandur, V. i Potkonjak, N. (1999). *Metodologija pedagogije*. Beograd, Savez pedagoških društava Jugoslavije.
2. Bin, A. (2004). *Učionica bez nasilništva*. Beograd: Kreativni centar.
3. Branković, D. (2010). *Formalno i neformalno nasilje u tradicionalnim školama*. U knjizi: *Vršnjačko nasilje (27-47)*. Banja Luka: Filozofski fakultet.
4. Kundačina, M., Bandur, V. (2004). *Akciono istraživanje u školi (nastavnici kao istraživači)*. Užice: Učiteljski fakultet u Užicu.
5. Mikanović, B. (2018). Metodološki pristupi istraživanju vršnjačkog nasilja. *Zbornik radova*. Centar modernih znanja, Banja Luka.
6. Mikanović, B. i Maran, M. (2016). Neformalno nasilje u srednjoj školi. U *Sinteze 9*, (65–81). Kruševac: Visoka škola strukovnih studija za vaspitače.
7. Milosavljević, M. (1998). *Nasilje nad djecom*. Beograd: Fakultet političkih nauka.
8. Ombudsman za djecu Republike Srpske (2010). *Vršnjačko nasilje u obrazovnom sistemu*. Banja Luka.
9. *Poseban protokol za zaštitu djece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama* (2007). Republika Srbija Ministarstvo prosvjete. Preuzeto: http://www.mpn.gov.rs/wpcontent/uolpads/2015708/Posebni_protokol_obrazovanje1.pdf.
10. *Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu Republike Srpske* (2019). Preuzeto: https://www.vladars.net/sr-SPCyr/Vlada/Ministarstva/mpk/Documents/%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0_067666228.pdf
11. UNICEF (1998). *Innocently digested*, Florence: Juvenil Justice.

PREVENTION OF PEER VIOLENCE IN SECONDARY SCHOOL

Abstract: *Modern times bring with them new emerging forms of violence, which due to their complexity require a more complex study methodology. The ways of expressing peer violence are also more diverse, from threats, blackmail, physical confrontations, and recently, more and more often, the use of modern devices for the purpose of violence (fake profiles, disposable mobile cards, videos, etc.). The goal of the work is to use a specially conceived and designed program, based on the experience gained from many years of work in high school, to introduce new forms of peer violence to students, and to influence students in terms of changing the habits, prejudices and way of thinking of the individuals included in this research. The author of the paper conducted an experimental action research on the prevention of peer violence on a sample of 334 high school students. The elements of the experiment can be seen in the formation and uniformity of the control (K) and experimental (E) groups, initial and final measurement, population and research sample, statistical data processing, and methods and techniques applied during the research. An attempt was made to quantitatively analyze the effects of pedagogical prevention of peer violence in school. The initial measurement recorded the situation of peer violence in high school, and then the focus of interest was directed to those aspects of the research that relate to the application of action research by phases. By comparing the initial and final measurements, results were obtained that can serve as an illustration of the scope and possibilities of action research in the prevention of peer violence, and the introduction of innovations in pedagogical practice.*

Keywords: *peer violence, formal and informal violence, experimental action research*